

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XX

2022/1-2

OBSAH:

Studie

Soubor raně středověkých předmětů z Hostýnských vrchů Fojtík Adam, Popelka Miroslav, Slaná Andrea	6
Hraběcí rod Bukůvků z Bukůvky ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století Pavel Lasztovcica	22
Nebeklíče a Štěpné zahrady z fondů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	48
Porodní báby z Podradhoště: vliv působení zkoušených porodních bab na mateřskou a kojeneckou úmrtnost na území bývalého rožnovského soudního okresu od konce 18. století do 30. let 20. století na příkladu Horní Bečvy Sabina Máchová	72
Berní úřad ve Valašských Kloboukách v letech 1850–1914 Petr Odehnal	98
Kamenosochařský závod Františka Zbořila ve Starém Městě u Uherského Hradiště Aleš Nařák	138

Musealia

Masky, kostýmy, maškary. Maskované občůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí 7. 10. 2021 – 18. 9. 2022 Blanka Petráková	166
Orlickoústecký malovaný betlém rodiny Kadlečkovy Alena Prudká	170
Orientační závody pro zdravotně postižené Dušan Hráý	178

Personalia a miscelanea

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea Alena Prudká	188
Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658 Milan Krajča	194
Soubor dvou roubených objektů čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrziště ve Slavkově pod Hostýnem. Snahy o záchranu. Zdeněk Krajcar	200

Recenze

KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Příběh vizovického pečiva. Vydání první. Vizovice: město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvkovou organizací, 2022. 179 stran. Milada Fohlerová	212
--	-----

**Soubor dvou roubených objektů
čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrziště
ve Slavkově pod Hostýnem.
Snahy o záchranu**

Zdeněk Krajcar

Obec Slavkov pod Hostýnem se nachází ve Zlínském kraji, v okrese Kroměříž, v těsném sousedství památného vrchu Hostýna. Rozsáhlý katastr obce sahá až k samotné hranici poutního areálu, přibližně 20 metrů od Vodní kaple, nedaleko od tzv. Svaté vody. Spodní část kamenného poutního schodiště poblíž zmíněné kaple je ještě v katastru této obce.

Z etnografického hlediska by bylo nejpříhodnější Slavkov pod Hostýnem zařadit do přechodné oblasti. Nachází se poblíž či přímo na západním okraji Valašska (obec Rusava) a současně na východním okraji Hané, ale také na jižní hranici regionu, který významný moravský etnograf Ludvík Kunz (rodák z nedalekého Osíčka) označuje jako Podhostýnské Záhoří. Sám L. Kunz ale Slavkov pod Hostýnem do Podhostýnského Záhoří neřadí. Zmiňuje však ve své disertační práci *Podhostýnské Záhoří. Příspěvky k národopisné hranici Hané a Valašska z roku 1949*, že obyvatelé Slavkova si říkají Podhoráci, obdobně jako lidé z dalších obcí bílavské farnosti – kromě Slavkova také z Bílavska, Hlinska, Chomýže či z Brusného (KUNZ 1949, 7). Záhoří Ludvík Kunz vnímal coby samostatnou etnografickou oblast na Hranici Hané a Valašska (DRÁPALA 2014, 40).

Obr. 1: Slavkov pod Hostýnem – pohled na slavkovské tvrzíště z jihovýchodu. Zbytky původního centrálního pahorku tvrže ze 14. století byly odštěpeny při stavbě novostavby domu v 70. letech 20. století. Foto Z. Krajcar.

Součástí monografie *Moravské Záhoří* od Daniela Drápaly, vedoucí Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně, je několik různých mapových podkladů. Jeden z nich nazvaný *Vymezení moravského Záhoří podle současných etnologických výzkumů* umísťuje Slavkov pod Hostýnem rovněž mimo Záhoří. Řadí jej do okrajového, přechodného území. Jiná mapa pak Slavkov řadí do oblasti, která po stavební stránce náleží k Hané, na rozdíl od jižněji ležících vesnic Brusného a Chomýže, které jsou zde vymezeny coby obce příslušející ke stavební tradici Hané jen z poloviny. Jiný mapový podklad *Mužský kraj na moravském Záhoří* pak opět obce

bílavské farnosti pojímá coby Podhoráky (DRÁPALA 2014, mp. př.). Miroslav Válka, který se podílel na budování Souboru lidových staveb v Rymicích u Holešova,¹ jenž prezentuje původní lidovou architekturu východní Hané, uvádí: „Obec Slavkov pod Hostýnem leží na východním okraji Hané [...] Mikroregion východní Hané s obcemi mezi Holešovem a Bystřicí pod Hostýnem leží na kulturní hranici, kde se stýká karpatský typ domu, reprezentovaný stavitelstvím na Rusavě, a panonský typ domu rozšířený na střední a jihovýchodní Moravě a v přilehlých územích slovenských a dolnorakouských“ (VÁLKA 2022, 3).

Z hlediska etnografické rajonizace Slavkova pod Hostýnem máme k dispozici i starší prameny. V roce 1862 vydal Josef Stanislav Menšík v Brně sbírku *Moravské pohádky a pověsti*. Jedna z částí sbírky se věnuje širšímu regionu Holešovska a obsahuje i pověst zaznamenanou přibližně v polovině 19. století a nesoucí název *Hostýn a Praha*. Pochází z tehdejšího Slavkova, z nynějšího Slavkova pod Hostýnem.² Přímo ve sbírce je pověst datována do doby napoleonských válek. Že pověst pochází skutečně ze Slavkova pod Hostýnem, dokládá několik místopisných názvů a také jediné příjmení (Krajcar) v pověsti zmíněné. V kratičkém textu je uvedeno dokonce šestkrát. Toto příjmení v 19. století i na počátku století 20. patřilo ve Slavkově pod Hostýnem k nejrozšířenějším a také k nejstarším. V pověsti *Hostýn a Praha* je také zaznamenáno tehdejší regionální zařazení obce. Opakovaně, celkem pětkrát, jsou obyvatelé Slavkova pod Hostýnem označeni coby Hanáci (SIROVÁTKA – ŠRÁMKOVÁ 1983, 115–116).

Aby nejednoznačnost etnografického řazení Slavkova pod Hostýnem byla ještě více zřejmá, zmíním výškopisné srovnání. Nadmořská výška místa, kde se započala historie Slavkova, tedy slavkovské tvrze ze 14. století (dnešní slavkovské tvrziště), je přibližně 405 m n. m. Předznamenám, že právě v tomto prostoru se nachází rovněž oba dále tematizované raritní roubené objekty, jež jsou součástí areálu usedlostí čp. 18

Obr. 2: Výrazná strž, severozápadně od centra tvrziště, součást původní fortifikace tvrze. | Na obrázku vlevo – roubený dům čp. 18. Dole pod strží vyvěrá vydatný pramen vody. Foto Z. Krajcar.

Obr. 3: Soubor raritních roubených domů v „kožichu“ (čp. 19 – vlevo a čp. 18 – vpravo) v těsné blízkosti u sebe. V pravé části před domem – hmota původní fortifikace, valu slavkovské tvrže. Foto Z. Krajcar.

a čp. 19 (obr. 3.). Nadmořská výška zámku na Horním náměstí na Vsetíně, který je obecně vnímán coby jedno z center Valaška, je oproti Slavkovu přibližně o 25 m nižší, činí jen 380 m n. m. Katastr obce Slavkova také bezprostředně sousedí s katastrem Rusavy, jež je pokládána za nejzápadnější vesnici Valaška. Z místa původního slavkovského tvrziště je to pak vzdušnou čarou ke katolickému kostelu na Hořansku (část Rusavy) jen asi 3 kilometry. Doklady o hojně rozšířeném salašnickém chovu ovcí v katastru Slavkova a v jeho blízkém okolí (mj. salaš na místě dnešní restaurace a penzionu Ovčárna v poutním areálu Hostýna) najde případný zájemce v publikaci Dalibora Kolbingera a Ladislavy Hradilové *Valaši, salaše a žinčičné lázeňství v kraji pod Hostýnem* (KOLBINGER – HRADILOVÁ 2017). Autor tohoto příspěvku si z dětství pamatuje, že i v době tzv. reálného socialismu byla ještě na slavkovské stráni pod Hostýnem realizována pastva ovcí v poměrně významné míře. Pastýřem byl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století „strýc“ Jan Kotas.

Patrně nepochybné příliš, pokud obec Slavkov pod Hostýnem přiřadíme z etnografického hlediska k subregionu *Podhoří*, do pomezí oblasti mezi Hanou, Záhořím (Podhostýnským či Moravským) a Valaškem.

V obci Slavkov pod Hostýnem se na východní straně obce, na strmém návrší nad návsí, nalézá tvrziště s částečně zachovanými zbytky terénních úprav a valů. Zdejší tvrž je zmiňována v deskovém zápise již ve druhé polovině 14. století v souvislosti s Onešem ze Slavkova. Nedlouho poté byla tvrž opuštěna a následně se povědomí o přesné lokaci zaniklé tvrže vytrácí. Regionální literatura se o poloze tvrziště nezmiňovala, řadilo se tak k nelokalizovaným a dlouho odolávalo pozornosti badatelů (KOLBINGER – JANÁL 2004, 86–87) O znovuoobjevení a přesné určení lokace tvrziště – a také o uvedení tohoto místa do vědomí odborné veřejnosti – se zasloužil společně s Miroslavem Plačkem (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83) až archeo-

Obr. 4: Roubený dům (čp. 18), který byl postaven patrně v původním příkopu slavkovské tvrze. Dům s původní trojdílnou dispozicí (zleva doprava – komora, síň, světnice). Foto Z. Krajcar.

log Dalibor Kolbinger, který se specializuje na oblast Hostýnských vrchů. Při svých terénních výzkumech v roce 2003 obec navštívil a identifikoval pozůstatky tvrziště. O svém nálezu publikoval v roce 2004 rozsáhlou zprávu v časopise České archeologické společnosti *Archeologie Moravy a Slezska* (KOLBINGER – JANÁL 2004, 86–90). Zpráva obsahuje rovněž zmínku o roubeném domě s hlubokým kamenným klenutým sklepem (obr. 5). D. Kolbinger zaznamenal také dávnou ústní tradici předávanou v rodě tehdejšího majitele Josefa Rypara, která se vztahuje k domu, a to, že jde o bývalou tvrz či fojtství. Zapsal i jakési nejasné pověsti o vztahu místa k hradu Chlumu nad sousedním Bílavskem a pověst o skrytém pokladu, který nikdy nebyl nalezen. V rodině Ryparů se také traduje, že před tímto rodem vlastnila usedlost jistá rodina Kotasova. D. Kolbinger v této souvislosti upozorňuje na jméno Jiřího Kotase, který je ve funkci slavkovského fojty zmiňován historikem Josefem Macůrkem k roku 1789. (KOLBINGER – JANÁL 2004, 89; MACŮREK 1975). O lokaci referoval díky informacím poskytnutým od Dalibora Kolbingera také kastelolog Miroslav Plaček. Nejprve v *Přehledu výzkumů* č. 44 Archeologického ústavu

Obr. 5: Prostorný kamenný sklep domu čp. 18, přibližně v délce i v šířce síně, umístěné nad ním. Foto Z. Krajcar.

Obr. 6: Pohled na roubený dům čp. 18 z jihozápadu se zbytky „kožichu“.
V pravé části navazuje novodobější chlív. Foto Z. Krajcar.

AV ČR v Brně v roce 2003 (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83). Zde i v dále uvedeném příspěvku Plaček podal stručný popis stavu tvrzíště včetně terénního náčrtu. O etnograficky pozoruhodné nejstarší části usedlosti se zmiňuje v *Dodatcích k Ilustrované encyklopedii moravských hradů, hrádků a tvrzí* vydané v roce 2007 (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83).

Stručně si všímá čp. 18 i sousedního čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem také Věra Kovářů v publikaci *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Kroměřížsko*. Charakterizuje je jakožto nejhodnotnější objekty obce. Bohužel jsou zde v popisu obou objektů nepřesnosti. Autorka patrně neměla přístup do interiéru roubené stavby čp. 18, a tak ji popisuje jakožto trojdílnou roubenou dřevěnici se světnicí, síní a chlívem

Obr. 7: Areál obytných a hospodářských budov čp. 19. V popředí nejstarší část – roubený dům v „kožichu“ (silná vrstva hliněné mazaniny promíchané s plevami, řezankou) s hákovou dispozicí. Foto Z. Krajcar.

(KOVÁŘŮ 2011, 173). Během svých terénních výzkumů jsem však opakovaně shledal, že původní stav objektu byla trojdílná dispozice se světnicí, síní a komorou. Současný stav dispozice je rozšířen ještě o kuchyni v části původní světnice. Chlív je novodobější zděná přístavba kolmo navazující na komoru jihovýchodním směrem. Nepřesný popis je také u čp. 19, kde u chalupy, chlívů i u stodoly V. Kovářů uvádí, že jsou vyžděny z lomového kamene, pálených i nepálených cihel (KOVÁŘŮ 2011, 174). To, že je tato chalupa dřevěná roubená stavba v tzv. kožichu, tedy nikoli z kamene či z cihel, nezmiňuje. S jejím závěrem, že usedlosti čp. 18 i čp. 19 by se bezpochyby mohly stát kulturními památkami, však lze jen souhlasit!

Snahy o záchranu pro futuro

Díky souhře příznivých okolností se autorovi tohoto příspěvku naskytla možnost častějších návštěv místa slavkovského tvrziště i raritního roubeného domu u čp. 18, včetně občasné možnosti vstupu do interiéru. V průběhu času, rovněž v souvislosti se studiem etnologie, mi bylo zřejmé, že je nezbytné objekt zdokumentovat a pokud možno zjistit alespoň přibližně jeho dataci. Díky souhlasu Josefa Rypara jsem tedy domluvil návštěvu odborníka na danou problematiku Miroslava Války přímo na místě, v listopadu 2021. Ten následně potvrdil, že objekt může mít přibližně dvě stě i více let. Zmínil několik rysů (srub v tzv. „kožichu“, základní trojdílná dispozice objektu, široká síň, poměrně vysoké trámové stropy, nízká výška dveří do komory aj.), které by pro toto stáří svědčily. Přesnější dataci by přinesla až dendrochronologická analýza. Potvrdil, že se jedná o raritní stavbu a v rámci širšího regionu o jeden z posledních dokladů původní stavební lidové kultury!³ Moji předběžnou pracovní hypotézu, tedy že by roubený objekt mohl spadat až do doby slavkovského fojta Jiřího Kotase (k roku 1789), samozřejmě bez dalších informací nemohl potvrdit, ani vyvrátit (obr. 8).

Vyjádření uvedeného odborníka na danou problematiku mne následně povzbudilo k další dokumentaci objektu včetně pečlivého průzkumu okolí. Nedlouho poté bylo při podrobnějším zkoumání „objeveno“, že v těsné blízkosti se nachází druhá, menší roubená stavba v areálu čp. 19. Na první pohled není zřejmé, že část objektu u čp. 19 pod omítkou

Obr. 8: Síň roubeného domu čp. 18. Pohled na dveře do komory s nízkým vstupním profilem – jeden z dokladů starobylosti objektu. Foto Z. Krajcar.

Obr. 9: Pohled na roubený dům čp. 18 ze dvora. Je patrné více stavebních úprav objektu. Foto Z. Krajcar. |

skrývá další roubenou stavbu v tzv. kožichu. Tuto skutečnost nerozpoznala ani již zmíněná Věra Kovářů (KOVÁŘŮ 2011, 174). Od obyvatele domu čp. 18 Josefa Rypara jsem věděl, že v minulosti oba domy (čp. 18 i čp. 19) měly údajně tvořit v rámci rodiny Ryparů jeden funkční celek. Tomu nasvědčovala i situace zobrazená v císařském povinném otisku i indikační skice stabilního katastru Slavkova z roku 1830 (zvl. pak také v souvislosti s přístupovou cestou do rozsáhlého areálu). Díky „objevu“ druhé dřevěnice, vzdálené jen přibližně 20 metrů od prvně zmiňované, bylo zřejmé, že se jedná o unikátní soubor dokonce dvou přibližně dvě stě let starých roubených domů, jež reprezentují nejstarší stavební vrstvu nejen obce Slavkova pod Hostýnem, ale i širšího regionu. Navíc umístěných v prostoru původní slavkovské tvrze, na místě, kde se dost možná nacházelo rovněž sídlo slavkovského fojta v 18. století.

V průběhu roku 2022 byla na areál čp. 19 vyhlášena nařízená veřejná dražba. V souvislosti s touto skutečností se objevilo bezprostřední riziko případné brzké demolice dosti zanedbaných obytných i hospodářských budov, včetně jedné z raritních roubených staveb. Šancí na záchranu roubeného domu (čp. 19), a tedy i souboru dvou nejstarších dokladů stavební lidové kultury v obci, v regionu Podhoří, patrně i na Záhoří, se stal případný zájem o koupi a o záchranu ze strany obce Slavkova pod Hostýnem. V rámci probíhajících snah o záchranu roubené stavby (čp. 19) včetně přilehlých hospodářských staveb jsem inicioval vyjádření předních odborníků na problematiku vesnického domu, již zmíněného Miroslava Války a nově také Radka Bryola, vedoucího Metodického centra Národního muzea v přírodě. Zájem o zkoumání zmíněných roubených staveb v tzv. kožichu později projevili také odborník na hliněné stavitelství Martin Novotný z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Některé odborníky se autorovi příspěvku podařilo do snahy o záchranu raritních roubených objektů zainteresovat, a to přinejmenším k osobní návštěvě místa či k vypracování předběžných odborných vyjádření.

Obr. 10: Detail přichycení tzv. „kožichu“ – hlíněné mazaniny na dřevěných trámech domu čp. 18. Foto Z. Krajcar. |

Na základě odborných podkladů (VÁLKA 2022; BRYOL 2022), vlastního historického a archivního průzkumu, fotodokumentace jsem mohl následně přikročit k prezentaci zjištěných skutečností před zastupiteli Slavkova pod Hostýnem. Záměrem bylo vzbudit ve vedení obce případný zájem o záchranu (ideálně o zakoupení) zdánlivé „ruiny“ (čp. 19), která byla ve veřejné dražbě. Dalo se předpokládat, že případný nový majitel přikročí – spíše dříve než později – k demolicí. Dle zpětné vazby od vedení obce se zdá, že má do budoucna zájem o záchranu objektu a následné využití pro kulturní využití obce (možnost zřízení malého obecního muzea, komunitního prostoru aj.). Ačkoliv byla veřejná dražba z nejasných důvodů zastavena, nevyjasněné skutečnosti související s čp. 19 prozatím brání tomu, aby se výše uvedená možnost mohla přiblížit naplnění. Prozatím tedy nezbyvá než pracovat na „osvětě“ u zainteresovaných osob i v rámci odborné veřejnosti.

Referát autora tohoto příspěvku o souboru dvou roubených domů čp. 18 a čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem byl počátkem června 2022 zařazen do programu konference s názvem *Objekty venkovského stavitelství na původních místech s muzejními či jinými expozicemi*. Konala se v Hanáckém muzeu v přírodě v Příkazích u Olomouce. Konferenci pořádala Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti. Rovněž i tento příspěvek je pokračováním snah autora textu informovat odbornou veřejnost o unikátním souboru roubených staveb v prostoru „dotyku“ tří etnografických oblastí – Hané, Valašska a Moravského Záhvoří. Souboru starobyklých roubených domů, který se stranou pozornosti zachoval do současnosti. Unikátnímu celku, na místě prokazatelně vysoké historické i archeologické hodnoty, kterému však v blízké budoucnosti hrozí zničení.

Tento příspěvek je ze strany jeho autora vnímán rovněž jakožto apel směrem k odborné veřejnosti. K úředníkům, právníkům, architektům, památkářům, archeologům i k dalším odborníkům, kteří by mohli tak či onak přispět k zachování unikátních dokladů stavební lidové kultury našich předků, na místě bývalé slavkovské tvrze ze 14. století.⁴ V obci, která je známá mj. archeologickými nálezy z doby Keltů. Na místě, které je od věků spojené s nejposvátnějším místem Moravy, se Svatým Hostýnem.

Poznámky:

¹ V současnosti Muzeum v přírodě Rymice.

² Slavkov pod Hostýnem se do roku 1924 uváděl bez přídomku pod Hostýnem, tedy pouze Slavkov. V příspěvku uvádím oba názvy.

³ Válka, Miroslav (nar. 1951), etnolog. Slavkov pod Hostýnem 19. 11. 2021.

⁴ Dosud místo tvrziště nebylo podrobněji archeologicky prozkoumáno. S ohledem na blízkost hostýnského hradiska zde není vyloučena ani starší sídlištní vrstva než dosud doložená středověká (14. století).

Prameny:

VÁLKA, M. 2022: Stavebně historický rozbor usedlosti čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem a její zasazení do historických souvislostí. Soukromý archiv autora.

BRYOL, R. 2022: Vyjádření k objektu čp. 19. ve Slavkově pod Hostýnem. Soukromý archiv autora.

Literatura:

DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L. 1980: Dějiny města Bystřice pod Hostýnem. Brno.

DRÁPALA, D. 2014: Moravské Záhoří. Praha.

Hostýn a Praha. In: Sirovátka, O. – Šrámková, M. 1983: Moravské národní pohádky a pověsti: ze sbírek J. S. Menšíka, J. Pleskáče, k. Orla, J. Soukopa a V. Švédy. Praha, 115–116.

KOLBINGER, D. – HRADLOVÁ, L. 2017: Valaši, salaše a žinčičné lázeňství v kraji pod Hostýnem. Bystřice pod Hostýnem.

KOLBINGER, D. – JANÁL, J. 2004: Středověká tvrz ve Slavkově pod Hostýnem. Archeologie Moravy a Slezska 4, 86–90.

KOVÁŘŮ, V. 2011: Slavkov pod Hostýnem. In: Floriánová, O. (ed.): Lidové stavby známé neznámé: Zlínský kraj – Kroměřížsko. Uherské Hradiště, 173–174.

KUNZ, L. 1949: Podhostýnské Záhoří. Příspěvky k národopisné hranici Hané a Valašska. Rukopis rigorózní práce.

MACŮREK, J. 1975: Pod Hostýnem a Křídlem: úvahy o osudech vesnického lidu ve 14.–19. století. Brno.

PLAČEK, M. 2003: Opevněná středověká sídla šlechty – nové a revidované lokality. Přehled výzkumů 44, Brno.

PLAČEK, M. 2007: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Dodatky. Praha.

